

Хома В. П.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ КОНЦЕПТУ *SELF-ALIENATION* В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті висвітлено особливості вербалізації концепту SELF-ALIENATION в англо-мовній картині світу. На основі частотного аналізу виявлено основні лексеми-вербалізатори цього концепту. Вибрано та проаналізовано лексико-семантичні варіанти основних лексем, які експлікують концепт. Висвітлено словотвірний потенціал спільнокореневих слів і словосполучень у розкритті змісту концепту. Проаналізовано синонімічний та антонімічний ряди основних лексем-вербалізаторів концепту SELF-ALIENATION в англомовній картині світу.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт *SELF-ALIENATION*, лексема-вербалізатор, лексико-семантичний варіант, спільнокореневі слова, словосполучення, синоніми, антоніми.

Постановка проблеми. Когнітивний аспект вивчення мови залишається актуальним об'єктом дослідження серед вітчизняних і зарубіжних лінгвістів у XXI столітті. Дедалі частіше в центрі їхньої уваги перебуває зв'язок між мовою, дійсністю та свідомістю, що отримує вираження у відображеній у мові певній картині світу – комплексній системі поглядів і знань про людину та світ навколо, яка є загальноприйнятою для всіх носіїв конкретної мови. Основним елементом мовної картини світу вважається концепт, який вербалізується за допомогою комплексу лексичних одиниць.

Одним із конституентів англомовної картини світу є концепт *SELF-ALIENATION*, який стає особливо актуальним у сучасному суспільстві, що характеризується змінами в людській свідомості, поступовим фізичним і психологічним відокремленням у формі відчуження, суб'єктом якого є людина, позбавлена частини притаманних їй характерних рис. Такий стан особистості веде до самовідчуження, що характеризується як суперечністю людини із собою, так і відмежуванням її від соціуму. Результатом цих руйнівних процесів є водночас самотність людини та її подолання, а також нищення ідентичності особистості й рух до оновленої форми самототожності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами вивчення концептів у мовній картині світу займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю. Апресян, С. Воркачов, І. Голубовська, П. Денисов, В. Жайворонок, В. Карасик, О. Кубрякова, Л. Лисиченко, В. Мас-

лова, З. Попова, О. Селіванова, Б. Серебреніков, Ю. Степанов, Й. Стернін, А. Уфімцева, Н. Шведова, L. Weisgerber, A. Wierzbicka.

Незважаючи на те, що перші ґрунтовні дослідження мовної картини світу можна зустріти вже у В. Гумбольдта та його послідовників (Л. Вітгенштейна, Л. Вайсгербера, Й. Тріра та інших), цей мовний феномен залишається не досить вивченим і термінологічно сформульованим. Загалом можна погодитись із З. Поповою в тому, що мовна картина світу – це сукупність уявлень народу про дійсність, які зафіксовані в одиницях мови на певному етапі розвитку, а також комплекс мовних засобів, у яких відображено особливості етнічного сприйняття світу [2, с. 5].

Оскільки кожна мова відображає індивідуальний характер народу, мовна картина світу кожної нації є унікальною та відмінною від інших. Мовну картину світу формують значення всіх одиниць мови, які утворюють її сукупний семантичний простір [1, с. 61]. Інакше кажучи, вона складається переважно зі слів і словосполучень, які по-різному структуровані в межах певного семантичного поля тієї чи іншої конкретної мови [3, с. 110]. Концепт є універсальним феноменом, використання якого уможливило визначення особливостей будь-якої національної мовної картини світу. Таким чином, незважаючи на свою універсальність, концепт *SELF-ALIENATION* має різну лексичну наповненість у межах кожної національної мови.

Постановка завдання. Відповідно, завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб розкрити особливості лексичного наповнення концепту

SELF-ALIENATION в англomовній картині світу шляхом виокремлення й систематизації основних лексичних складників цього концепту.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лексичного складу концепту бере початок від виявлення лексем, за допомогою яких цей концепт вербалізується в мовній картині світу. Як і будь-який концепт, *SELF-ALIENATION* має досить розгалужену структуру, що складається з великої кількості лексичних експлікацій одиниць, визначення яких трапляються найчастіше в основних тлумачних словниках англійської мови, таких як «Cambridge English Dictionary Online» [6], «Collins English Dictionary» [7], «Dictionary.com» [9], «Longman Dictionary of Contemporary English Online» [11], «The Merriam-Webster Dictionary» [18], «Oxford Dictionary Online» [15], «Macmillan English Dictionary» [12].

Лексемами, які найповніше репрезентують концепт *SELF-ALIENATION*, є іменники *alienation* і *self-alienation* та дієслово *to alienate*. За результатами частотного аналізу цих слів на матеріалі вищезазначених лексикографічних джерел бачимо, що основною лексемою-вербалізатором цього концепту є іменник *alienation* (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Частотність лексем *self-alienation*,
alienation та *to alienate***

Джерело	<i>self-alienation</i>	<i>alienation</i>	<i>to alienate</i>
Cambridge	-	2	2
Collins	-	5	3
Dictionary.com	-	5	4
Longman	-	2	2
Merriam-Webster	2	2	3
Oxford	1	4	3
Macmillan	-	3	3
Всього	3	23	20

У результаті ознайомлення з етимологією зазначених лексем ми виявили, що наприкінці XIV століття в англійській мові іменник *alienation* («передача власності») з'явився з двох джерел – давньофранцузького *alienacion* та латинського *alienationem* (називний відмінок від *alienatio*) у значенні «передача, відмова, відокремлення» як найменування дії, від кореня слова *alienare* («відсторонювати») [9; 14]. На початку XV століття іменник *alienation* набув додаткового значення «втрата розумових здібностей, психічний розлад, божевілля» від другорядного значення латинського слова *alienare* («звести з розуму» (звідси – *ncuxiamp*)) [9; 14].

Разом із появою іменника *alienation* наприкінці XIV століття у вжиток введено дієслово *to alienate* у формі *to alien* («відсторонювати, відчувувати від чогось»), яке бере початок від латинського *alienare* й давньофранцузького *aliener* та в сучасній англійській мові вживається переважно в поетичному і юридичному значеннях. З 1540-х років це дієслово набуває своєї звичної форми *to alienate* у значенні «відсторонювати (коли йдеться про почуття чи уподобання)», яку воно запозичило в латинського дієприкметника минулого часу *alienare* («ставати чужими, розлучатися; відсторонювати, спричиняти конфлікт») [14].

У межах нашого дослідження варто зауважити, що іменник *alienation* та дієслово *to alienate* мають спільне етимологічне джерело – латинське слово *alienus* («що належить іншій особі чи іншому місцю»), яке у свою чергу є похідним від слова *alius* («другий, ще один, відмінний»), що бере початок від праіндоевропейського кореня **al-* («за, поза, над») [9; 14].

Перша згадка про лексему *self-alienation* датується 1648 роком у значеннях «the act or process of causing oneself to become alienated from others» та «a sense of detachment from or a lack of awareness of one's own thoughts, emotions, or identity» («акт чи процес змушування когось відсторонитися від інших»; «відчуття відчуженості від (необізнаності у) власних думок, емоцій чи особистості» (переклад наш – В. Х.)) [18].

У результаті розгляду цих сем основних тлумачних словників англійської мови та групування їх за значеннями можна виокремити основні лексико-семантичні варіанти (далі – ЛСВ) лексеми *alienation* за частотністю їх вживання, що подано в дужках, зокрема:

– ЛСВ 1: the feeling of not being part of a particular society, place, or group (5);

– ЛСВ 2: (law) the transfer of property, as by conveyance or will, from one person to another (5);

– ЛСВ 3: the process of causing or making someone to become indifferent or hostile and less willing to help or support you or agree with you (4);

– ЛСВ 4: the act of turning away, transferring, or diverting; estrangement (3);

– ЛСВ 5: (psychiatry) a state of depersonalization or loss of identity in which the self seems unreal, thought to be caused by difficulties in relating to society and the resulting prolonged inhibition of emotion (2);

– ЛСВ 6: a withdrawing or separation of a person or a person's affections from an object or position of former attachment (1);

– ЛСВ 7: (*statistics*) *the lack of correlation in the variation of two measurable variates over a population* (1);

– ЛСВ 8: (*in Marxist theory*) *a condition of workers in capitalist economy, resulting from a lack of identity with the products of their labour and a sense of being controlled or exploited* (1);

– ЛСВ 9: *an effect sought by some dramatists, whereby the audience remains objective and does not identify with the actors* (1).

Таким чином, найбільш частотними ЛСВ є тлумачення лексеми *alienation* як «відчуття неприналежності до певної громади, місця чи групи» (ЛСВ 1) та як юридичний «перехід власності від однієї особи до іншої на основі дарування чи заповіту» (ЛСВ 2), що свідчить насамперед про широкий діапазон значень як самої лексеми, так і концепту *SELF-ALIENATION* у науковому дискурсі. Інші ЛСВ лексеми *alienation* виявилися хоч і менш частотними, проте не менш важливими для розуміння суті цього концепту.

Дефініції ще однієї лексеми-вербалізатора аналізованого концепту – *self-alienation* – подано в двох тлумачних словниках англійської мови [15; 18], у яких виокремлено основні ЛСВ цієї лексеми, зокрема:

– ЛСВ 1: *the act or process of causing oneself to become alienated from others*;

– ЛСВ 2: *a sense of detachment from or a lack of awareness of one's own thoughts, emotions, or identity*;

– ЛСВ 3: *the process of distancing oneself from one's own feelings or activities, such as may occur in mental illness or as a symptom of emotional distress*.

Наведена вибірка ЛСВ лексеми *self-alienation* дає змогу простежити особистісну сторону концепту *SELF-ALIENATION*, яка розуміється як внутрішня відстороненість особи від навколишнього світу (ЛСВ 1, ЛСВ 2), а також як результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану (ЛСВ 3).

Згідно з проведеним частотним аналізом лексеми *to alienate* демонструє високу репрезентативність у словниках англійської мови. За частотністю їх вживання (у дужках) можна виокремити такі основні ЛСВ зазначеної лексеми:

– ЛСВ 1: *to cause or make someone become indifferent, unfriendly, unsympathetic, or hostile* (5);

– ЛСВ 2: (*law*) *to transfer or convey the ownership of property rights to another person or group* (5);

– ЛСВ 3: *to cause someone or a group of people to become unfriendly or unwilling to help or support you or agree with you* (3);

– ЛСВ 4: *to make someone feel that they are different and don't belong to a particular place group* (3);

– ЛСВ 5: *to cause or make (someone) to be withdrawn, diverted or isolated from the objective world* (3);

– ЛСВ 6: *to turn away; transfer or divert* (2).

Отже, значення найбільш частотних ЛСВ цієї лексеми є «змусити когось стати байдужим, непривітним, черствим або ворожим» (ЛСВ 1) та «передати чи подарувати власність на майнові права іншій особі чи групі осіб» (ЛСВ 2), що також розширює сферу вживання концепту *SELF-ALIENATION* в англомовному дискурсі.

Водночас наведені лексеми жодним чином не вичерпують словотвірний потенціал концепту. Для того щоб продемонструвати широкі можливості його лексичної вербалізації, проаналізуємо багатоплановий пласт похідних (спільнокорених) слів і словосполучень, які він охоплює.

Так, для кращої ілюстрації продуктивності дериваційного процесу в межах концепту *SELF-ALIENATION* на матеріалі 13 словників (загальна вибірка – 35 слів) ми вибрали 15 спільнокорених слів, які найчастіше в них трапляються (у дужках зазначена частота вживання): *alien* (13), *inalienable* (12), *alienable* (10), *alienism* (10), *alienist* (10), *alienated* (9), *alienage* (9), *alienor* (9), *alienee* (9), *unalienable* (7), *alienating* (4), *alien-enemy* (4), *unalienated* (4), *alienator* (4), *alienability* (3) [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 15; 17; 18; 19].

Як бачимо, концепт *SELF-ALIENATION* містить досить значну кількість спільнокорених слів, утворених від кореневої морфеми *alien-*. Так, сфера вживання таких слів охоплює поняття, пов'язані, зокрема, з особою й статусом іноземця, передачею чи відчуженням майна, медичною галуззю, а також загальнозживані слова. Водночас, окрім звичних для розуміння понять, цей концепт містить випадки досить рідкісних у вживанні лексичних одиниць, а саме: *alienia* «відсутність дратівливості», *realienation* «повторне відчуження», *inalienableness* «невідчужуваність», *alienesque* «що натякає на чужинця, іноземця», *alieniloquy* «незв'язна чи непрямая розмова», *alien-like* «схожий на чи характерний для іноземця, чужинця», *alienigenate* «іноземного походження (про людей)», *alienicola* «чужоземний, нетутешній (про рослини)».

Ще один продуктивний пласт лексичних репрезентантів концепту *SELF-ALIENATION* становлять словосполучення, оскільки вони ще більше розширюють межі його використання. Так, з оперттям на словникові статті 12 лексикографічних джерел англійської мови можна виокремити

такі найуживаніші словосполучення (у дужках вказана частота вживання): *illegal alien* (8), *alienation of affections* (7), *alien resident* (7), *alienation clause* (3), *nonresident alien* (3), *mental alienation* (2), *alien born* (2), *alien friend* (2), *alieni juris* (2) [4; 5; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 15; 17; 18; 19].

Як бачимо, у словосполученнях у досить стислому вигляді містяться ЛСВ, які суттєво збагачують словотвірний потенціал концепту та фокусуються на більш повному розкритті й деталізації значень цих лексичних одиниць, зокрема, у юридичній, медичній і політичних сферах їх уживання.

Наявність синонімів та антонімів лексем-вербалізаторів істотно доповнює зміст концепту, а їх кількість свідчить про значущість концепту в англомовній картині світу. Зокрема, наявність у структурі концепту великої кількості синонімів є однією з його визначальних характеристик. Так, за даними «Power Thesaurus», налічується 716 синонімів лексеми *alienation* та 509 синонімів лексеми *to alienate* [16], що підкреслює вагомість вибраного нами концепту.

Синонімічний ряд лексеми *alienation* утворюють такі слова: *estrangement, insanity, division, breach, separation, disaffection, difference, coolness, divorce, detachment, hostility, unfriendliness, solitude, aloofness, schism, indifference, isolation, conveyance, withdrawal, enmity, dissociation, movement, fissure, variance* тощо [16]. Отже, ця лексема характеризується такими лексичними ознаками, як «відстороненість», «розрив», «божевілля», «розмежування», «відокремлення», «розходження», «розлука», «байдужість», «самотність», «ізолюваність», «анулювання» та «передача (майно, прав)».

До синонімів лексеми *to alienate* тезаурус відносить такі: *estrangle, disunite, divide, separate, part, convey, dissociate, isolate, segregate, antagonize, uncouple, disconnect, eject, wean, expel, repel, insulate, sequester, sever, surrender, oust, exclude, evict, withdraw, upset, distance, set apart* тощо [16]. Відповідно, основними характерними ознаками зазначеної лексеми є «відчужувати», «відокремлювати», «розлучати(ся)», «відділяти», «роз'єднувати», «передавати (майно, права)»,

«ізолювати», «позбавляти», «анулювати» та «виключати».

Крім того, нами виявлено один синонім лексеми *self-alienation – depersonalization* [17] «деперсоналізація, позбавлення індивідуальності», який виявився досить точним у відображенні характерних ознак концепту загалом і цього слова зокрема.

Окрім високопродуктивного синонімічного ряду, за допомогою якого репрезентується аналізований концепт, його лексеми-вербалізатори також володіють вагомою кількістю антонімів. Так, «Power Thesaurus» виокремлює 122 антоніми лексеми *alienation* та 127 антонімів лексеми *to alienate* [16].

Антонімічний ряд лексеми *alienation* утворюють такі слова: *attachment, loyalty, sympathy, togetherness, friendliness, agreement, closeness, sanity, connection, mental health, nearness, liaison, community, soundness, engagement, rationality* тощо [16]. Лексичні ознаки цієї лексеми – «відданість», «близькість», «взаєморозуміння», «здоровий глузд», «домовленість» та «спільнота».

Антонімами лексеми *to alienate* є такі слововиди: *unite, conjoin, accommodate, join, reconcile, harmonize, disarm, assemble, be friendly, reunite, compile, marry, endear* тощо [16]. Вони характеризуються лексичними ознаками «об'єднувати», «урегулювати», «примиряти», «збирати», «возз'єднувати», «поєднувати(ся) у шлюб» та «вселяти любов».

Висновки і пропозиції. Проведене нами дослідження дає змогу дійти висновку про те, що експлікація концепту *SELF-ALIENATION* є важливим механізмом виявлення особливостей національної картини світу англомовного суспільства. Про це, зокрема, свідчить велика кількість лексичних одиниць, що вербалізуються в багатоплановому пласті спільнокоренових слів і словосполучень, а також синонімів та антонімів, які актуалізують концепт у мовній свідомості носія мови та роблять його концептологічно значущим.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні й розкритті потенціалу концепту *SELF-ALIENATION* в англомовній культурній картині світу.

Список літератури:

1. Кубрякова Е., Демьянков В., Панкрац Ю., Лузина Л. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Наука, 1997. 148 с.
2. Попова З., Стернин И. Язык и национальная картина мира. Воронеж: Истоки, 2002. 595 с.
3. Уфимцева А. Роль лексики в сознании человеком и формировании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. С. 108–116.
4. ABBYY Lingvo x3. Electronic dictionary. 2008.
5. American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <https://ahdictionary.com/> (дата звернення: 19.11.2018).

6. Cambridge English Dictionary Online. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 21.11.2018).
7. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (дата звернення: 21.11.2018).
8. Definitions.net. URL: <https://www.definitions.net/definition/> (дата звернення: 21.11.2018).
9. Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
10. Farlex Partner Medical Dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/alienation> (дата звернення: 21.11.2018).
11. Longman Dictionary of Contemporary English Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
12. Macmillan English Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
13. Online English Synonym Dictionary. URL: <http://www.synonymy.com/synonym.php> (дата звернення: 23.11.2018).
14. Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 23.11.2018).
15. Oxford Dictionary Online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
16. Power Thesaurus. URL: <https://www.powerthesaurus.org/alienation/synonyms> (дата звернення: 22.11.2018).
17. TheFreeDictionary.com. URL: <https://www.thefreedictionary.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
18. The Merriam-Webster Online Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 21.11.2018).
19. Vocabulary.com. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/alienation> (дата звернення: 21.11.2018).

ЛЕКСИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ КОНЦЕПТА SELF-ALIENATION В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНЕ МИРА

В статье рассмотрены особенности вербализации концепта SELF-ALIENATION в англоязычной картине мира. Исходя из результатов частотного анализа выделены основные лексемы-вербализаторы данного концепта. Отобраны и проанализированы лексико-семантические варианты основных лексем, эксплицирующих концепт. Рассмотрен словообразующий потенциал однокоренных слов и словосочетаний с целью раскрытия смысла концепта. Проанализированы синонимический и антонимический ряды основных лексем-вербализаторов концепта SELF-ALIENATION в англоязычной картине мира.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт SELF-ALIENATION, лексема-вербализатор, лексико-семантический вариант, однокоренные слова, словосочетания, синонимы, антонимы.

LEXICAL REPRESENTATION OF SELF-ALIENATION CONCEPT IN THE ENGLISH LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

The article deals with the peculiarities of SELF-ALIENATION concept verbalization in the English language picture of the world. On the basis of the frequency analysis, the key lexemes-verbalizers of the concept are singled out. The lexico-semantic variants of the key lexemes representing the concept are selected and analyzed. Word-building potential of root words and word combinations are explicated in order to reveal the sense of the concept. Synonymic and antonymic sets of the key lexemes-verbalizers of SELF-ALIENATION concept in the English language picture of the world are analyzed.

Key words: language picture of the world, SELF-ALIENATION concept, lexeme-verbalizer, lexico-semantic variant, root words, word combinations, synonyms, antonyms.